

АНТИМОНОПОЛЬНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ У КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ

¹Вінницький національний технічний університет

Анотація

У статті йдеться про антимонопольне регулювання товарних ринків у контексті міжнародного досвіду. Виявлено, що конкурентні відносини, які складаються у транзитивних економіках, потребують відповідного інституційного оформлення, оскільки поза такими інститутами вони замість конструктивної сили перетворюються на деструктивну.

Ключові слова: антимонопольне регулювання, монополія, конкурентоспроможність, товарні ринки, економічна безпека.

Abstract

The article is dedicated to antimonopoly regulation of commodity markets in the context of international experience. It is substantiated that competitive relationships that are being established in transition economies, require an appropriate institutional design, due to the fact of them becoming a destructive rather than a constructive force outside of such institutions.

Keywords: antimonopoly regulation, monopoly, competitiveness, commodity markets, economic security.

Вступ

У країнах з розвинутою ринковою економікою антимонопольне регулювання є одним із найважливіших складників економічної політики держави. Закріплення в Конституції України конкурентних вимог підтверджує важливу роль, яку повинна відігравати державна антимонопольна політика в системі державного регулювання. Значною перешкодою на шляху розвитку конкуренції є порушення нормативно встановлених правил поведінки у сфері господарювання суб'єктами господарювання. Протидія таким порушенням і є одним з основних завдань антимонопольних органів України, які згідно з законодавством здійснюють контроль за дотриманням конкурентного законодавства.

Головною метою цієї роботи є дослідження зарубіжного досвіду антимонопольного регулювання.

Результати дослідження

Рівень конкурентоспроможності вітчизняної економіки залишається низьким, що породжує суттєві загрози економічній безпеці країни. Ключовою проблемою забезпечення конкурентоспроможної національної економіки є захист економічної конкуренції за допомогою антимонопольного регулювання [1].

Слід відзначити, що в Україні розвиваються галузі й сектори економіки, у яких конкурентні відносини стали реальністю. У 2000–2003 рр. активізувалася конкурентна політика, чому сприяло прийняття Закону України «Про захист економічної конкуренції». Утім, можна констатувати, що у вітчизняному економічному просторі реальні конкурентні відносини наявні лише фрагментарно. Певні загальнодержавні ринки все ще мають високий рівень монополізації. Подібна ситуація зберігається і на окремих регіональних ринках. Крім того, негативно впливає на розвиток економіки недосконалість державного регулювання діяльності суб'єктів природних монополій, тоді як саме ці суб'єкти найчастіше допускають зловживання монопольним становищем на ринку. Не відповідають реальним економічним розрахункам ціни і тарифи на їхні послуги, структура витрат виробництва, не створено сучасної системи державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання [2].

Поглиблення економічних перетворень і активізація інтеграційних процесів загострює питання щодо антимонопольного регулювання товарних ринків, захисту суб'єктів господарювання і споживачів від недобросовісної конкуренції, зловживань монопольним становищем на ринку,

антиконкурентних узгоджених дій суб'єктів господарювання та антиконкурентних дій органів державної влади і органів місцевого самоврядування та відповідно потребує удосконалення механізму здійснення державного контролю в сфері захисту економічної конкуренції та забезпечення захисту конкурентних відносин в Україні.

Вітчизняне антимонопольне регулювання порівняно з антимонопольними законодавствами розвинутих держав досить молоде. Воно створювалося з використанням світового досвіду та з урахуванням специфічних чинників, що об'єктивно існують в Україні. У своїх працях[2; 3] науковці вказують на певні недоліки в антимонопольному регулюванні товарних ринків у державі, що потребують усунення або коригування[3].

Нагадаємо, що об'єктивні передумови започаткування антимонопольного регулювання економіки з боку держави були сформовані ще у XVII ст., після проведення буржуазних революцій у країнах Європи та переходу від феодального до капіталістичного способу виробництва. У деяких європейських країнах існували закони, які засуджували прояви монополії, що пригнічували конкуренцію. Однак офіційно закріплені вони були наприкінці XIX ст. у США у формі антитрестівського законодавства, згодом розповсюдженого майже в усіх розвинутих країнах світу. Також поштовхом до введення регулювальних заходів у Сполучених Штатах стала монополізація ринку (майже 90 %) такими компаніями, як Rockfellow's Standard Oil та Tobacco Company. Основними правовими актами, прийнятими в межах антитрестівського законодавства США, були Антитрестівський Закон Шермана(1890) – забороняє будь-які об'єднання та змови з метою монополізації ринку та обмеження торгівлі; Закон Клейтона (1914), доповнений згодом Законом Робінсона-Патмана щодо боротьби з дискримінацією цін (1936) та Законом Селлера проти злиття компаній (1950). Вони регулюють такі сфери ділової практики як дискримінація цін, злиття компаній, примусові та зв'язувальні угоди, переплетіння директоратів. Закон «Про Федеральну торгову комісію» (1914) – забороняє застосування недобросовісних або нечесних методів конкуренції [4].

Антитрестівське законодавство за свою більш ніж вікову історію як посилювалося, так і слабшало. Дослідження, проведені науковцями у восьми країнах(США, Японія, Німеччина, Великобританія, Корея, Італія, Швеція та Швейцарія) свідчать, що саме активна конкуренція на внутрішньому ринку асоціюється з міжнародним успіхом. Емпіричні спостереження розвинутих економік указують, що найбільш доцільною формою організації ринку є модель 12 ± 1 компаній в основних галузях економіки.

Другим після США центром світової економіки є Японія. Незважаючи на монополізацію та протекціонізм з боку держави деяких галузей економіки (будівництво, сільське господарство, торгівля), у країні існує велика внутрішня конкуренція, що зумовлює високу конкурентоспроможність японських товарів на міжнародному ринку (автомобілі, комп'ютери, телекомунікації). Але нагальною проблемою сучасної японської економіки є зниження продуктивності праці саме в галузях, підтримуваних державою. Отже, концепція конкурентних переваг, яка полягає в економії від масштабу в монополізованих галузях, виявила свої вади і на прикладі невеликих країн. Наприклад, у Швеції антитрестівські закони застосовують лише для внутрішнього ринку.

Останнім часом у країнах Європейського Співтовариства все більше виявляється тенденція до уніфікації законодавств країн-членів. Пріоритетним напрямом цього процесу є посилення антитрестівського законодавства. У межах ринкових реформ у державі антимонопольне регулювання товарних ринків набуває особливого значення. Специфіка перехідної моделі української економіки полягає у проведенні заходів щодо демонополізації економіки поряд із приватизацією державних підприємств-монополістів, структурною перебудовою економіки та конверсією підприємств військово-промислового комплексу [5].

Розвиток конкуренції гальмується об'єктивними причинами (необхідність захисту національних інтересів країни, нерозвиненість ринкової інфраструктури тощо). Спільними заходами, які застосовують у змішаній та перехідній економічній системі в межах антимонопольного регулювання товарних ринків, є:

- встановлення цін і тарифів (відпускних цін на продукцію підприємства-виробника, граничних рівнів цін, торговельних надбавок та постачальницько-збутових націнок), граничних нормативів рентабельності;
- декларування зміни цін;
- встановлення стандартів і показників якості для товарів і послуг;

- регулювання обсягів ринку(виробництва);
- розподіл ринків(визначення споживачів, постачальників тощо);
- тарифне регулювання імпорту та експорту товарів [3].

Держава повинна створити умови для запуску механізму ринкової конкуренції, оскільки лише в цьому випадку ринок виконуватиме функції на рівні мікроекономіки – стимулюватиме виробництво продукції, що користувалася б попитом, раціональне використання ресурсів і зниження витрат виробництва, упровадження нової техніки і новітніх технологій і врешті-решт – підвищення ефективності суспільного виробництва [6].

Аналіз антимонопольного регулювання з урахуванням ринкової економіки України дозволяє виділити основні напрями антимонопольного регулювання товарних ринків у контексті міжнародного досвіду. Ці напрями включають основні види обмежувальної ділової практики на сучасному етапі розвитку антимонопольного регулювання і є сукупністю заходів, спрямованих на:

- запобігання та недопущення антиконкурентних узгоджених дій;
- недопущення зловживання монополієм(домінуючим) становищем на ринку;
- контроль за економічною концентрацією суб'єктів господарювання.

Обов'язковою умовою державного втручання має бути відкритість і прозорість його механізмів, уникнення централізованого розподілу й втручання у виробничу діяльність суб'єктів господарювання та в ціноутворення. Основною умовою такого державного втручання має стати забезпечення позитивного ефекту для суспільства та економіки в цілому, зокрема:

- надання допомоги підприємствам, що мають важливе значення для національної безпеки і оборони України;
- підтримка науково-дослідних робіт;
- захист довкілля та забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів ;
- поліпшення інвестиційного клімату.

Потребують удосконалення з погляду антимонопольного регулювання такі форми державного втручання в ринкові відносини: фінансування та погашення боргових зобов'язань, державна допомога, державні гарантії, низькі відсотки надання кредитів, податкові пільги тощо. Адже в них можливі чинники, які можуть спотворити конкуренцію, що у свою чергу, може негативно вплинути на економіку України загалом [7].

Крім того, доцільно вдосконалити нормативні засади цінової політики у сфері природних монополій, адже така недосконалість є однією з першопричин великої кількості цінових зловживань монополієм (домінуючим) становищем, що призводять до деформації ціноутворення в економіці в цілому. На сьогодні ще не створено ефективної системи регулювання діяльності суб'єктів природних монополій, особливістю якої став би перехід від відомчого регулювання до формування ефективної, прозорої та недискримінаційної системи регулювання природних монополій з боку незалежних органів. Потрібно запровадити збалансований підхід, за якого високі тарифи на послуги суб'єктів природних монополій слід розглядати не лише як механізм наповнення бюджету чи соціального захисту працівників сфери природних монополій, а й як негативний чинник, що знижує конкурентоспроможність інших секторів економіки, зменшує бюджетні надходження чи знижує рівень соціального захисту. Тут зазначимо, що розширенню сфери конкурентних відносин та підвищенню рівня їхньої ефективності слугуватиме звуження сфери безпосередньої участі держави в господарській діяльності, насамперед за рахунок процесів приватизації. Однак, з огляду на ймовірність монополізації ринків у випадку продажу кількох об'єктів одному покупцеві органи державної влади повинні забезпечити узгодженість і збалансованість конкурентної політики з політикою у сфері приватизації. Відтак особливістю сучасного етапу приватизації має стати одночасне поєднання процесів пошуку ефективного власника та запобігання монополізації економіки.

Висновки

Завданням антимонопольного регулювання є недопущення значних відхилень від досконалого конкурентного середовища через створення надмірно збільшених насамперед вертикально інтегрованих приватних оргструктур. Схожі обмеження конкуренції створюють серйозні загрози в державі і заважають реалізації синергетичного ефекту від вільного змагання господарюючих суб'єктів, їх широкої кооперації, установлення суспільно-прийнятних цін, створення додаткових

робочих місць. Оскільки реальне конкурентне середовище в українській економіці відрізняється від ідеальної моделі ринку, теорія і практика антимонопольного регулювання мають бути спрямовані на визначення характеру конкурентних відносин, їх впливу на виникнення криз на товарних ринках, виявлення характеру діяльності монополій і олігополій, наслідків деформацій конкурентного середовища під впливом «тіньової» економіки тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Чумак Н. В. Антимонопольне регулювання товарних ринків у контексті міжнародного досвіду / Н. В. Чумак // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». – 2016. – №10(1). – С. 127-133.
2. Віскузі В. Кіп Економічна теорія регулювання та антимонопольна політика/ В. Кіп. Віскузі, Дж. М. Вернон, Дж. Е. Гарингтон; пер. з англ. О. Кілієвич. – К. : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2014. – 1047 с.
3. Горняк О. В. Теоретичні підходи до вимірювання рівня концентрації та монополізації на сучасних ринках / О. В. Горняк, В. В. Філіпович // Вісник Одеського нац. ун-ту імені І. І. Мечникова: Сер. «Економічні науки». – 2012. – Вип. 1 (6). – Т. 17. – С. 14–23.
4. Еременко В. И. Антимонопольное законодательство зарубежных стран / В. И. Еременко // Государство и право. – 2015. – №9. – С. 100–111.
5. Огляд практики деяких зарубіжних конкурентних відомств (ЄС, окремих країн ЄС, США) щодо визначення ринку та ринкової влади [Електронний ресурс] / Антимонопольний комітет України. – Режим доступу http://www.amc.gov.ua/amc/control/uk/publish/article?art_id=117104&cat_id=112391
6. Матюшко П. Антимонопольна політика Європейського співтовариства / П. Матюшко // Юридичний журнал. – 2014. – № 12. – С. 124–129.
7. Журик Ю. В. Актуальні питання антимонопольного конкурентного законодавства України / Ю. В. Журик // Вісник господарського судочинства. – 2010. – №6. – С. 82–87.

Марія Олександрівна Гайдей – аспірантка кафедри фінансів та інноваційного менеджменту, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, e-mail: gaidei.mascha@yandex.ua

Науковий керівник: **Зянько Віталій Володимирович** – д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри фінансів та інноваційного менеджменту, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця.

Haidei Mariy O.- Postgraduate Student, Department of finance and innovation management, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, email: gaidei.mascha@yandex.ua

Supervisor: **Zyanko Vitaliy V.** — Dr. Sc. (Eng.), Professor, Head of the Chair of Finance and innovation management, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia.